

ELEMENTE PLASTICE STARČEVO-CRIȘ

REGĂSITE ÎN PLASTICA CULTURILOR PRECUCUTENI ȘI CUCUTENI

Eugenia Popușoi*

Key words: Starčevo-Criș culture, Precucuteni culture, Cucuteni culture, plastic.

Intervenția de față își propune să aducă în atenție câteva observații asupra unui grup de piese aparținând Culturii Starčevo-Criș ale căror caracteristici: tehnică de modelare, formă și semnificație le regăsim în plastica culturilor ulterioare Precucuteni și Cucuteni.

Intervenția se bazează pe analiza directă a pieselor provenite din descoperirile făcute cu prilejul săpăturilor arheologice din situl de la Trestiana.

Înainte de a trece la prezentarea lotului de piese pe care-l avem în vedere, facem remarcă privitoare la puținătatea elementelor plastice aparținând Culturii Starčevo-Criș, aceasta fiind determinată, credem, și de amploarea cercetărilor arheologice care s-au efectuat într-un sit sau altul.

Așezarea de la Trestiana, deși aflată la periferia estică a marelui complex al neoliticului timpuriu, beneficiind de o mai largă amploare a săpăturilor arheologice, a scos la iveală un lot de 72 de piese pe care le-am considerat a constitui categoria “plastică” provenită de aici.¹ Toate obiectele la care vom face referire au fost găsite în complexe închise.

În analiza ce urmează vom avea în vedere un număr de 7 piese incluse în plastica antropomorfă, acestea fiind:

- două fragmente de statuete antropomorfe;
- o “*mască*”;
- o piesă antropomorfizată în formă de “*cui*”;
- o piesă antropomorfizată în formă de “*con*” și
- două piese de formă dreptunghiulară pe care, cu prudență, le-am încadrat în același grup.

Cele două fragmente de statuete sunt, în fapt, două picioare: unul reprezentând piciorul drept al unei statuete antropomorfe asemănătoare cu o statueta cunoscută sub numele de “Venus de la Zăuan”² și celălalt, piciorul stâng al unei statuete, similar acelora de la Homorod.³

Observațiile la care vom face referire se vor limita la materialul și tehnica de modelare a acestora. Piesa, găsită în locuința C/L3 de la Trestiana, a fost modelată dintr-o pastă fină, bine netezită și lustruită, culoarea cenușie-brună, căpătată după arderea inoxidantă. Statueta al cărui picior este în discuție a avut partea inferioară modelată din două bucăți, care au fost apoi lipite, după ce au fost fixate cu “țepușe de lemn” ori “tije” de plante, ale căror amprente rămase în pastă sunt evidente (fig. 2/10), apoi piesa a fost acoperită cu un strat subțire de lut și lustruită. Observații privitoare la tehnica de modelare din două bucăți, fixate cu “țepușe” și apoi lipite le avem de la Hortensia Dumitrescu⁴, referințele fiind făcute asupra plasticii cucuteniene. Analiza făcută plasticii Culturii Precucuteni de către Dr. Silvia Marinescu-Bîlcu permite acesteia să conchidă că modelarea din două bucăți a părții inferioare a statuetelor are “o mai mare vechime”, aceasta fiind atestată în faza Precucuteni II.⁵

* Muzeul “Vasile Pârvan” Bârlad.

¹ Eugenia Popușoi, *Trestiana. Monografie arheologică*, 2005, p. 85-90, tabel 5.

² Eva Lakő, *Piese de cult din așezarea de la Zăuan*, în *ActaMP*, I, 1977, p. 41-46.

³ Tiberiu Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, în *ActaMN*, V, 1968, p. 381-388.

⁴ Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa*, în *Dacia*, II-III, 1927-1932, p. 81-82 – informația ne-a fost accesibil prin ampla lucrare a Dr. Dan Monah, *Plastica culturii Cucuteni-Tripolie*, 1987, p. 58-87.

⁵ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, 1977, p. 93.

Împreună cu prima piesă prezentată mai sus, cel de-al doilea picior, găsit în locuința B/L2 de la Trestiana, care indică aceeași tehnică de modelare (fig. 2/11), stabilește faptul că tehnica de modelare din două părți a statuetei antropomorfe își are începuturile pe teritoriul României, o dată cu prezența comunităților Starčevo-Criș, generalizându-se apoi în culturile ulterioare Precucuteni, Cucuteni, Stoicani, Aldeni și Gumelnița.

Cât privește semnificația modelării din două părți a statuetei neo-eneolitice aceasta este dată de către Dr. Dan Monah drept “coincidentia oppositorum” care “se reflectă în structura intimă a divinității reprezentate”.⁶

“Masca” a fost găsită în locuința B/L4 de la Trestiana. Piesa este lucrată din gresie glauconitică de culoare cenușie-verzuie. Forma piesei este triunghiulară cu colțurile rotunjite și prezintă două perforații care ar putea fi ochii (fig. 1/1). În plastica neo-eneolitică sunt menționate doar trei piese lucrate din piatră⁷, una dintre acestea fiind reprezentată de pandantivul “en violon” descoperit la Murgeni⁸, pentru care s-a folosit, se pare, aceeași rocă.⁹

În aria culturii Starčevo-Criș “masca” de la Trestiana este, deocamdată, singulară. Sesizăm o oarecare asemănare cu statueta descoperită la Perieni¹⁰ (fig. 1/2) al cărei cap triunghiular determină pe descoperitor să afirme că “acesta amintește de statuetele culturii Vinča”¹¹.

Cât privește influențele ori pătrunderea elementelor culturii Vinča la nivelul culturii Starčevo-Criș la est de Carpați sunt tot mai mult sesizate și acceptate.¹² Ori masca de la Trestiana este o evidentă dovadă a acestor “pătrunderi”. Căile pe care se petrec acestea rămân o problemă de elucidat a cercetărilor viitoare.

Despre influențele Vinča și perpetuarea acestora, de data aceasta în mediul cucutenian, ne atrage atenția li Dr. Dan Monah având în vedere câteva reprezentări antropomorfe care au modelate fețe triunghiulare.¹³ Izbutoare ni se pare asemănarea dintre masca de la Trestiana, e drept cu mai puține detalii anatomice ale feței, cu masca aflată la îmbinarea cupei cu piciorul vasului suport antropomorfizat de la Luca Vrubleveckja¹⁴ (fig. 1/10).

Nu putem exclude însă din discuția noastră reprezentările cu față triunghiulară de pe vasul de la Huși¹⁵ (fig. 1/5) și reprezentarea de la Traian-Dealul Viilor¹⁶ (fig. 1/6) ambele piese fiind atribuite culturii ceramicii liniare.¹⁷

În atenția noastră sunt și protomele zoomorfe care sunt aplicate pe vasele culturii Cucuteni, și ne referim acum la descoperirile de la Drăgușeni¹⁸ (fig. 1/8, 10, 11) pe care le atașăm discuției noastre având în atenție asocierea dintre “zeița cu mască” și animale, “stăpână și protectoare a animalelor domestice”¹⁹

Piesa în formă de “cui” a fost găsită în groapa depozit din locuința C/L2 de la Trestiana.²⁰ Piesa a fost modelată dintr-o pastă fină (argilă și nisip), de culoare cenușie căpătată printr-o ardere inoxidantă. Piesa, înaltă de 2,1 cm, are forma unui cui cu vârful ascuțit și baza (“floarea” – termen pentru cuiul actual) circulară, dezvoltată, ușor concavă (fig. 2/1). O piesă asemănătoare a fost găsită

⁶ Dan Monah, *op. cit.*, p. 60.

⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁸ Ghenuță Coman, *Statornicie și continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, 1980, fig. 98/3; Dan Monah, *op. cit.*, p. 56.

⁹ Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰ Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Sondajul arheologic de la Perieni (Rn. Bârlad, reg. Iași)*, în *Materiale*, III, 1957, p. 73, fig. 7/16.

¹¹ *Ibidem*, p. 75.

¹² Dan Monah, *op. cit.*, p. 215.

¹³ *Ibidem*, p. 201-202.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 234/4.

¹⁵ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, I, fig. 183/1.

¹⁶ *Ibidem*, fig. 183/7.

¹⁷ *Ibidem*, p. 176.

¹⁸ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Drăgușeni A Cucutenian Community*, p. 142, 144, fig. 177.

¹⁹ Dan Monah, *op. cit.*, p. 207.

²⁰ Eugenia Popușoi, *op. cit.*, p. 89, fig. 39/4.

la Gura Baciului²¹ pentru care autorii descoperirii aduc analogii piese de la Nea Nicomedia și Podgorie I.²²

Piese relativ asemănătoare regăsim în plastica cucuteniană, la rândul lor puternic schematizate, descoperite la Vermești²³ (fig. 2/2-4).

O altă piesă, intens regăsită în culturile ulterioare, este “con”-ul. Singura piesă de acest tip descoperită până acum în mediul Starčevo-Criș s-a găsit în groapa culturală din locuința C/L3 de la Trestiana.²⁴ Piesa a fost lucrată dintr-o pastă fină (argilă și nisip) căpătând prin ardere o culoare gălbuie-cărămizie. Vârful piesei este ușor ciobit, baza circulară, plată (fig. 2/5). În culturile ulterioare Precucuteni și Cucuteni, se găsesc în număr foarte mare aflate în gropi, locuințe sau în afara acestora din așezările Hăbășești²⁵, Trușești²⁶, Drăușeni²⁷ și Cucuteni²⁸ și în sanctuare cultice cum este cel de la Isaiia.²⁹

Piese de la Hăbășești sunt de mici dimensiuni și au baza plată (fig. 3) fiind considerate, la început, jucării, apoi revenindu-se asupra semnificației, au fost incluse în categoria obiectelor plastice.³⁰ La Trușești au fost descoperite 38 de piese adunate din locuințe, gropi și din afară, considerate a fi obiecte care prezintă unele elemente de caracter antropomorf sau zoomorf ale capului.³¹ Părerile care au mai existat precum că ar avea rol de “ștampilă” – pintaderă, nu au suport, la cele mai multe dintre acestea baza fiind plată, fără decor.³²

O altă interpretare a acestor piese a fost dată o dată cu impresionanta descoperire de la Isaiia, cultura Precucuteni. În ansamblul descoperit aici, alături de cele 21 de statuete cu tronurile aferente, au fost găsite și 21 de conuri de dimensiuni mici dublate de 21 bile cu care se unesc, probabil cu o “țepușă” oferă “o imagine schematizată având aspect phallic”.³³

Ultimele piese pe care le avem în atenție (fig. 3/7, 8) au fost găsite în locuința B/L3, pe o porțiune de vatră (0,15 x 0,25 m) rămasă, intenționat, nedaranjată atunci când locuința era părăsită când vetrele erau sparte și întoarse cu fața în jos ori erau răvășite și amestecate cu întreg inventarul existent. Piese erau așezate pe restul de vatră și erau acoperite cu o jumătate de râșniță, la rândul ei așezată cu fașa în jos. Cu foarte multă greutate și prudență încercăm acele particularități care să le includă în categoria pieselor cu semnificație cultică.

Ambele piese sunt modelate dintr-o pastă grosieră, cu aspect de mâl, sfărâncioasă. Sunt netezite neglijent și lustruite superficial. La suprafață au o culoare maronie și miezul negru datorat unei arderi slabe. Una dintre piese (fig. 3/7) are o formă relativ dreptunghiulară, plată, cu dimensiunile: H : 11 cm x L : 4,9 cm și grosă de 2 cm. Trei colțuri sunt rotunjite, din cel de-al patrulea lutul este tras, ca un “braț”, de formă circulară, cu vârful rupt. Piesa a fost străpunsă lateral și transversal de câte trei perforații circulare. Cea de-a doua piesă are aceeași formă dreptunghiulară ușor îngustată la un capăt (fig. 3/8), cu trei colțuri rotunjite, din cel de-al patrulea pornește un “braț”, circular, curbat și cu vârful rupt. Piesa este străpunsă transversal de trei perforații circulare, în timp ce cele trei laterale nu o străpung.

În aria culturii Starčevo-Criș și în culturile eneolitice Precucuteni și Cucuteni nu am găsit analogii. În schimb, în acestea din urmă regăsim “canonul” perforării unor obiecte cu forme

²¹ Gheorghe Lazarovici, Zoia Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, 1995, p. 149, fig. 30/2.

²² *Ibidem*, p. 140-150; bibliografia nefiindu-ne la îndemână.

²³ Dan Monah, *op. cit.*, p. 91-92, fig. 22/2, 3.

²⁴ Eugenia Popușoi, *op. cit.*, p. 89, fig. 41/9.

²⁵ Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești*, p. 418.

²⁶ Mircea Petrescu-Dâmbovița, Marilena Florescu, Adrian C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, p. 539, fig. 11; 379/9.

²⁷ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, fig. 178/20, 30, 35.

²⁸ Mircea Petrescu-Dâmbovița, Mădălin Cornel Văleanu, *Cucuteni. Monografie arheologică*, 2004, p. 149-150.

²⁹ Nicolae Ursulescu, Felix Adrian Tencariu, *Religie și magie la est de Carpați acum 7000 de ani. Tezaurul de obiecte de cult de la Isaiia*, 2006.

³⁰ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 468.

³¹ Mircea Petrescu-Dâmbovița, *Trușești*, p. 539.

³² Nicolae Ursulescu, Felix Adrian Tencariu, *op. cit.*, p. 67.

³³ *Ibidem*, p. 121, pl. II.

care sunt greu de definit dar au fost încărcate cu semnificații religioase.³⁴ În acest sens, forma pieselor de la Hăbășești (fig. 2/12-14) este “incertă”, încât cu greu pot fi incluse în “rândul figurinelor”.³⁵ Acelea de la Trușești sunt relativ conice, cu baza plată, ușor evazată, considerate a fi piese de tip “phalloid”³⁶ cu semnificație religioasă. La rândul său, Dr. Dan Monah subliniază faptul că utilizarea acestor piese este greu de definit însă nu exclude rolul lor de substitut al divinității masculine în unele ceremonii rituale “conform principiului *pars pre-toto*”.³⁷

Asocierea dintre cele două piese descoperite la Trestiana cu piese din așezări ale Culturii Cucuteni de la Hăbășești și Trușești a fost determinată de obstinția cu care se repetă, atât la unele, cât și la celelalte, unele șiruri de câte trei perforații care străpung, orizontal, “corpul” acestora (fig. 2/12-14; 3/1, 2, 4-8).

Observațiile legate de forma și semnificația culturală cu repere spirituale greu de definit ne fac să credem în rolul de “recuzită”³⁸, realizate doar pentru practicarea unui ritual magic a cărui descifrare nu o putem face.

Și contextul în care au fost descoperite piesele de la Trestiana, depuse pe un fragment de vatră nederanjat, acoperite cu un fragment de rășniță, în jur totul fiind spart (restul vetrei întors cu fața în jos) și răvășit, ne sugerează existența unor ritualuri magice “orgiastice”³⁹ (desfășurate cu prilejul părăsirii / abandonării locuinței⁴⁰ la încheierea unui ciclu agricol.

Din datele prezentate se pot trage unele concluzii:

- În culturile Precucuteni și Cucuteni regăsim tehnici de modelare a unor statuete din două bucăți existente în Cultura Starčevo-Criș;
- Unele tipuri de elemente plastice antropomorfizate cucuteniene (conuri) au drept prototip în piese realizate în cultura Starčevo-Criș;
- Tratarea schematizată a feței/capului în formă triunghiulară a unor statuete cucuteniene sunt venite dinspre Cultura Starčevo-Criș și Vinča;
- Practicarea unor ritualuri magice “orgiastice” existente în Cultura Starčevo-Criș se regăsește în culturile eneolitice.

Datele prezentate sunt doar o parte a elementelor Starčevo-Criș regăsite în culturile eneolitice.

PLASTIC ELEMENTS STARČEVO-CRIȘ REFUND IN THE PLASTIC OF THE CULTURES PRECUCUTENI AND CUCUTENI

In her intervention, the author presents a group of seven pieces belonging to the Starčevo-Criș culture found at Trestiana, who are modeled in a firm technique, with cult significations; she finds them to, in Precucuteni and Cucuteni cultures.

The seven pieces, some who are developed into prototypes (the cone) are:

- Two feet of a Starčevo-statuettes modeled from two pieces;
- A “nail” and a “cone”;
- A mask;
- Two pieces used at magical “orgiastic” rituals.

³⁴ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 417, fig. 37/18, 19.

³⁵ *Ibidem*, p. 418.

³⁶ Mircea Petrescu-Dâmbovița, *op. cit.*, p. 539, 544.

³⁷ Dan Monah, *op. cit.*, p. 209.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Eugenia Popușoi, *op. cit.*, p. 99-100.

List of illustration

Planșa I: Trestiana – House C/L3

Fig. 1. Masks, anthropomorphic statuettes and zoomorphic protome

Culture Starčevo-Criș: 1. mask - Trestiana; 2. statuette - Perieni (after Mircea Petrescu-Dâmbovița);

Culture Vinča-Turdaș: 3, 4, 7 – statuettes (after Vladimir Dumitrescu);

Culture ceramicii liniare: 5, 6 representations on pots, Huși and Traian-Dealul Viilor (after Vladimir Dumitrescu);

Culture Cucuteni-Tripolie: 9 – anthropomorphic support (after Dan Monah);

8, 10, 11 – zoomorphic protome – Drăgușeni (after Silvia Marinescu-Bîlcu).

Fig. 2. Statuettes, cones, anthropomorphic pieces

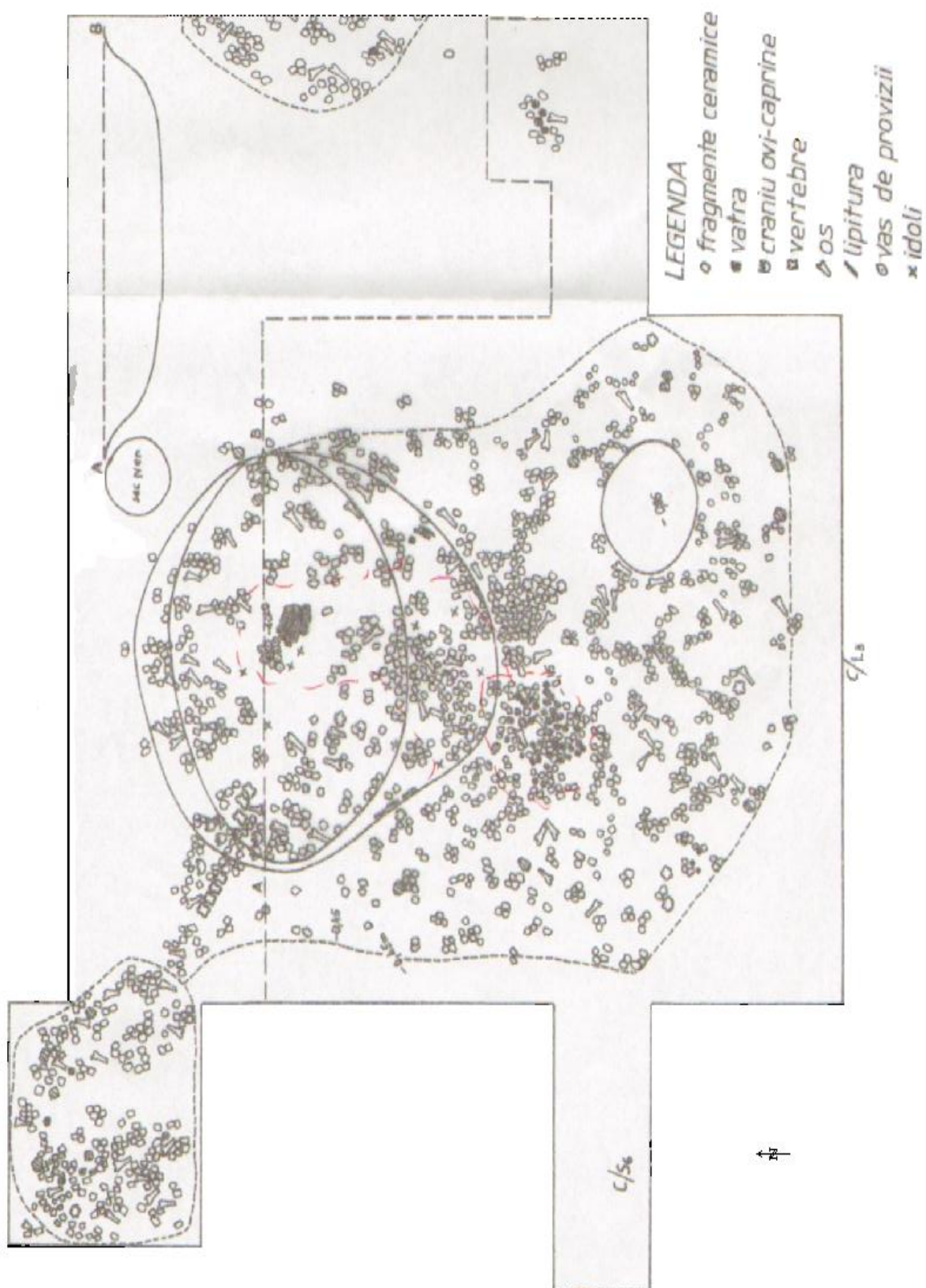
Culture Starčevo-Criș: 1, 5 cones; 10, 11 anthropomorphic statuettes – Trestiana.

Culture Cucuteni: 2, 8, 9 Trușești (after Mircea Petrescu-Dâmbovița); 5, 4 Vernești (after Dan Monah); 6, 7 cones (after Silvia Marinescu-Bîlcu); 12, 13, 14 Hăbășești (after Vladimir Dumitrescu).

Fig. 3. Pieces for magical practices

Culture Cucuteni L 1, 2, 4-6 phalloid objects – Trușești; 3 phallus – Trușești (after Mircea Petrescu-Dâmbovița);

Culture Starčevo-Criș: 7, 8 pieces for magical practices.

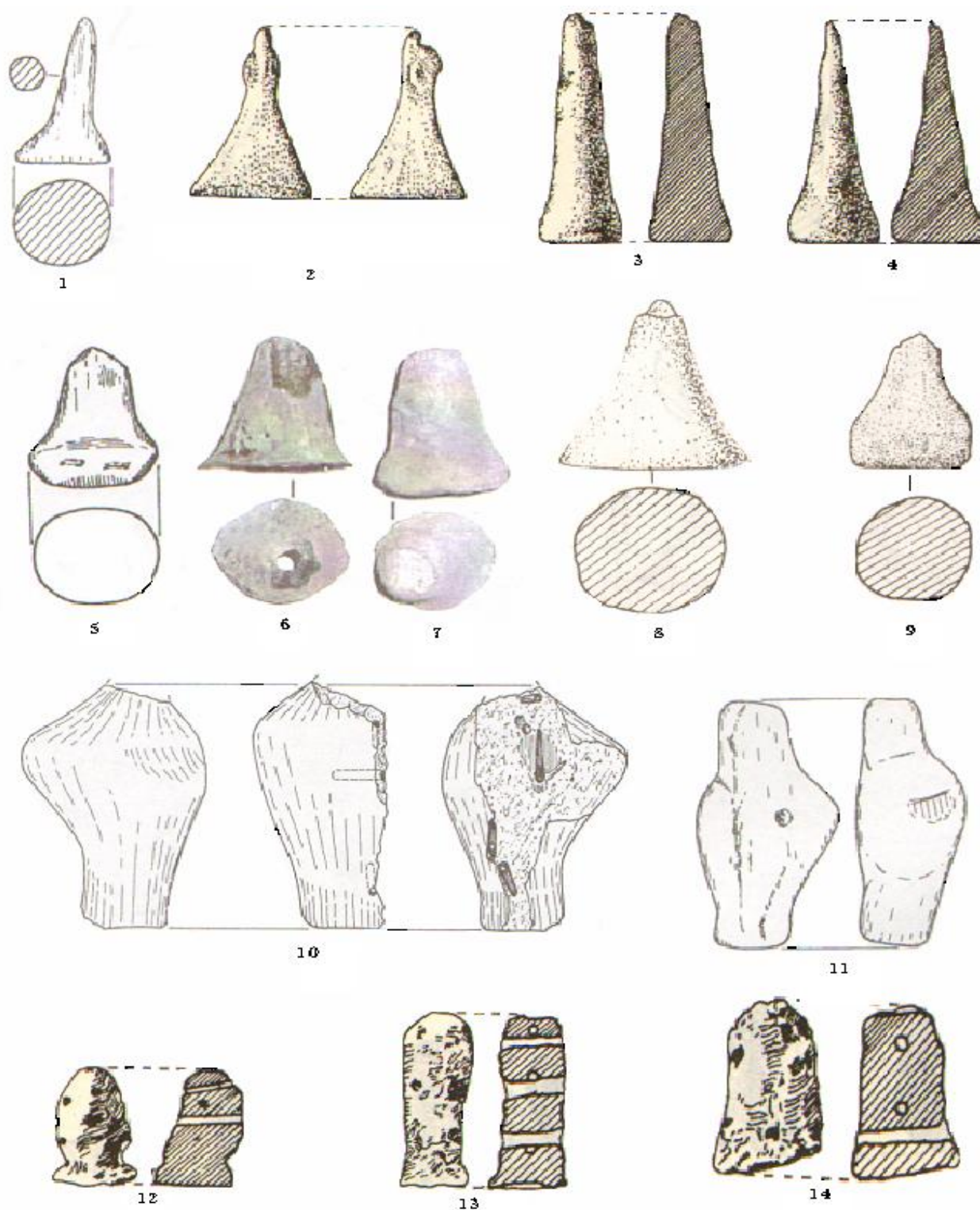
Planșa 1: Locuința C/L 3.

Fig. 1. Măști, statuete antropomorfe și protome zoomorfe.

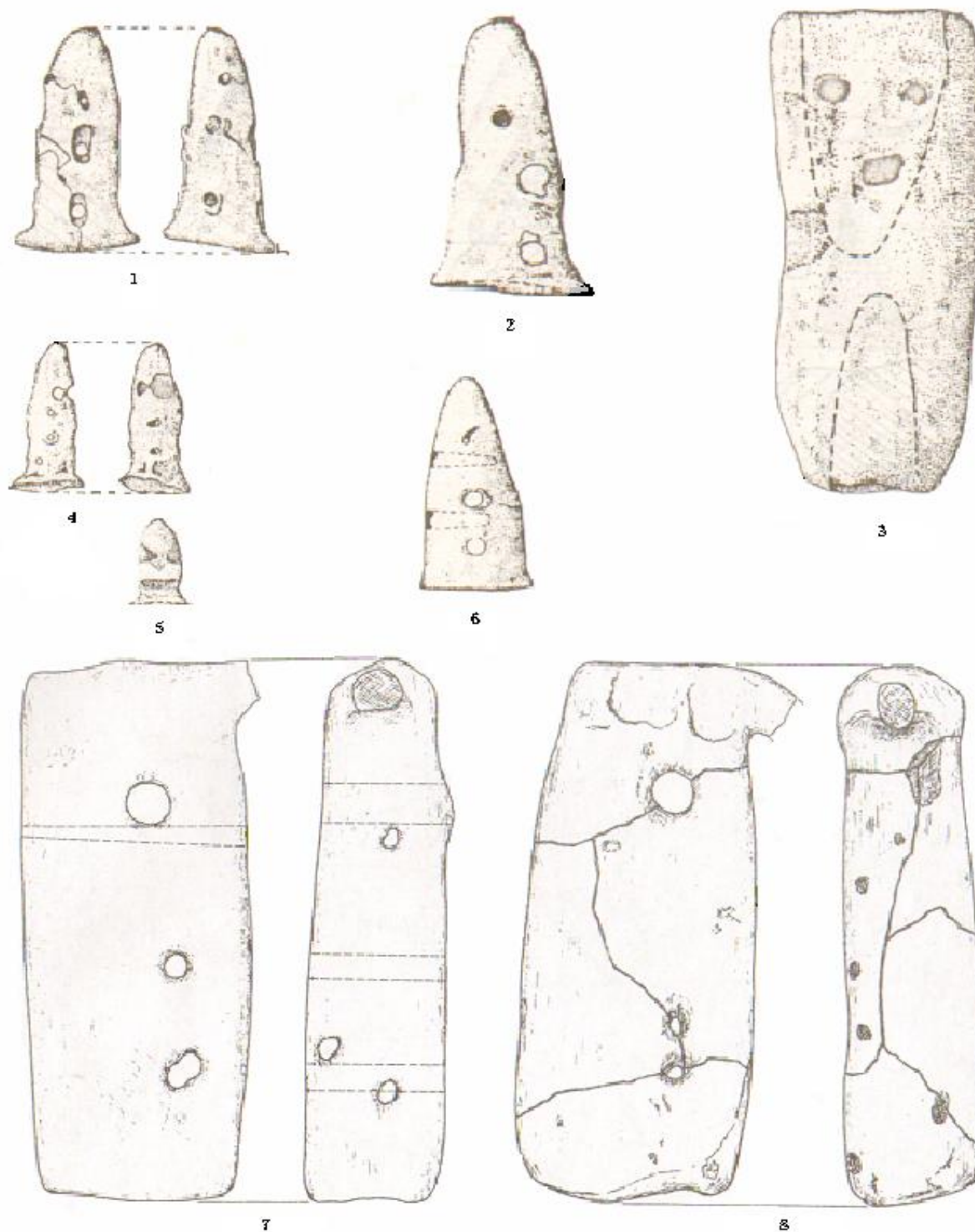
Cultura Starčevo-Criș: 1. mască-Trestiana; 2. statueta - Perieni (după Mircea Petrescu-Dâmbovița);
Cultura Vinča-Turdaș: 3, 4, 7— statuete (după Vladimir Dumitrescu);
Cultura ceramicii liniare: 5, 6 reprezentări pe vase, Huși și Traian-Dealul Viilor (după Vladimir Dumitrescu);
Cultura Cucuteni-Tripolie: 9. suport antropomorfizat (după Dan Monah); 8, 10, 11— protome zoomorfe—
Drăgușeni (după Silvia Marinescu-Bîlcu).

Fig.2. Statuete, conuri, piese antropomorfizate.

Cultura Starčevo-Criș: 1, 5 conuri; 10, 11 statuete antropomorfe— Trestiana;
Cultura Cucuteni: 2, 8, 9 Trușești (după Mircea Petrescu-Dâmbovița); 5, 4 Vernești (după Dan Monah);
6, 7 (după Silvia Marinescu-Bîlcu); 12, 13, 14 Hăbășești (după Vladimir Dumitrescu).

Fig. 3. Piese pentru practici magice
 Cultura Cucuteni: 1, 2, 4-6 obiecte de tip phaloid– Trușești; 3 phallus– Trușești
 (după Mircea Petrescu-Dâmbovița).
 Cultura Starčevo-Criș: 7, 8 piese pentru practici magice.